

**ОҒЗАКИ МАШҚЛАР ЁРДАМИДА БОШЛАНҒИЧ
СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ЭВРИСТИК ФИКРЛАШИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МЕТОДИК АСОСЛАРИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.022>

Хуррамов Рустам Сайфиддинович

*Термиз давлат университети “Бошланғич таълим” кафедраси
стажёр-тадқиқотчиси, Термиз, Ўзбекистон*

Аннотация. Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашнинг ривожлантиришида мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлардан фойдаланишнинг муҳим аҳамияти ҳақида сўз боради. Маълумки, бошланғич синф ўқувчиларида мантиқий фикрлашнинг ривожлантиришига йўналтирилган дарсларни таълим этишининг самарали методларини аниқлаш талаб қилинмоқда. Таълим мазмунига таянган назария ва амалиётнинг бирлиги илмий жиҳатдан тадқиқ этилган маазкур мақолада синфдан ташқари ишларда интеграциялашган таълимдан фойдаланишнинг самараси ва жаҳон тажрибаларида самарали ҳисобланган топшириқлар бериш сезиларли даражада натижа бериши илмий асосда кўрсатиб ўтилган. Айниқса бу жараёнда тақдим этиладиган мақсадга йўналтирилган савол ва оғзаки машқлар сифати жаҳон тажрибаси мисолида очиб берилган.

Калит сўзлар: ўйин, оғзаки машқлар, восита, эвристик қобилият, методика, фаолият, натижа, қобилият.

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ
ЭВРИСТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ПОМОЩЬЮ УСТНЫХ
УПРАЖНЕНИЙ**

Хуррамов Рустам Сайфиддинович

*Преподаватель Термезский государственный университета,
кафедры «Начальное образование», Термез, Узбекистан*

Аннотация. В данной статье рассматривается важность использования целенаправленных устных упражнений в развитии логического мышления учащихся начальной школы. Известно, что существует необходимость определения эффективных методов организации уроков, направленных на развитие логического мышления учащихся начальных классов. В статье научно исследовано единство теории и практики на основе содержания образования, на научной основе показана эффективность использования интегрированного обучения во внеучебной деятельности и выдачи заданий, признанных

эффективными в мировом опыте. В частности, на примере мирового опыта раскрывается качество целеполагающих вопросов и устных упражнений, представленных в этом процессе.

Ключевые слова: игра, словесное упражнение, инструмент, эвристическая способность, методика, деятельность, результат, способность.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DEVELOPING HEURISTIC THINKING OF PRIMARY CLASS STUDENTS WITH THE HELP OF ORAL EXERCISES

Xurramov Rustam Sayfiddinovich

Termiz State University, teacher of «Primary Education»

Termez, Uzbekistan

ABSTRACT. This article discusses the importance of using goal-directed oral exercises in the development of the logical thinking of elementary school students. It is known that there is a need to determine effective methods of organizing lessons aimed at developing logical thinking in primary school students. The unity of theory and practice based on the content of education is scientifically researched in this article. The effectiveness of using integrated education in extracurricular activities and giving assignments that are considered effective in world experiences are shown on a scientific basis. In particular, the quality of goal-oriented questions and oral exercises presented in this process is revealed by the example of world experience.

Keywords: game, verbal exercise, tool, heuristic ability, methodology, activity, result, ability.

Кириш. Ўқувчиларда мантикий фикрлашни ривожлантиришда оғзаки машқлардан фойдаланишнинг педагогик жараён билан боғлиқ жиҳатларини ўрганиш алоҳида аҳамиятга эга. Чунки ўқувчиларда мантикий фикрлашни ривожлантиришда мақсадга йўналтирилган оғзаки савол ва машқлар муҳим ўрин эгаллайди. Бунда оғзаки машқларнинг умумдидактик жиҳатларига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Биринчи навбатда уларнинг дидактик таснифини ўрганиш талаб этилади.

Муайян дидактик асосга таянган ҳолда таълим методларининг куйидаги таснифи амалга оширилган:

-ахборотларни тақдим этиш манбалари ҳамда уларни ўқувчилар томонидан идрок этилиш характериға асосланадиган таълим методлари. Бунга оғзаки, кўргазмали ва амалий методлар киради.

-муайян таълим босқичида ҳал этиладиган дидактик вазифалар асосида ажратиб олинган таълим методлари. Бунга билимларни

эгаллаш, кўникма ва малакаларни шакллантириш, билимларни қўллаш, ижодий фаолият кўрсатиш, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш ҳамда текшириш кабилар киради.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Ўқувчиларнинг турлича билиш даражаларини аниқлашга асосланган методлар. Бундай методларга иллюстрацияли тушунтириш, репродуктив, муаммоли баён этиш, эвристик ва тадқиқотчилик методлари киради. И.Я.Лернер ва М.Н.Скаткин [1] томонидан ишлаб чиқилган ушбу методлар классификацияси ривожлантирувчи таълим методларини такомиллаштириш ва ривожлантиришда анчагина илгари босилган кадам бўлди.

Ўқувчилар олдида мақсад қўйиш, муаммоли таълим жараёнига фаолиятли ёндашув принципларини ҳисобга олган ҳолда бинар асосида ишлаб чиқилган методлар. Бундай асосда методларни ишлаб чиқишга кўплаб тадқиқотчиларнинг ёндошувлари бўлишига қарамасдан улар ичида анчагина мукаммали М.И.Махмутов томонидан таклиф қилинган муаммоли- ривожлантирувчи таълим методларининг дидактик тизимидир [2]. Бу дидактик методлар тизимида 7 та умумий муаммоли-ривожлантирувчи таълим методлари киради (монолог, диалог, кўргазмали, эвристик, тадқиқотчилик, алгоритмик, дастурлаштирилган) ва 5 та бинар методлар, яъни ўқитиш ва ўқиш (ўқитишнинг ахборотли-хабар берувчи методи ва ўқишнинг ижрочилик методи, ўқитишнинг тушунтириш ва ўқишнинг репродуктив методи, ўқитишнинг рағбатлантирувчи методи ва ўқишнинг қисман изланувчанлик методи, ўқитишнинг чорловчи методи ва ўқишнинг изланувчанлик методи, ўқитишнинг инструкторив методи ва ўқишнинг амалий методи).

Тадқиқот методологияси. Дидактик ёндашувларга кўра таълим методлари учта гуруҳга бўлинади:

- ўқув-билув фаолиятини ташкил этиш методлари;
- ўқишга рағбатлантириш ва мотив уйғотиш методлари;
- ўқув-билув фаолиятининг самарадорлигини назорат қилиш ва ўз-ўзини назорат қилиш методлари.

Юқорида келтирилган ҳар бир гуруҳга мансуб методлар муайян таълим усулларини ўз ичига олади. Масалан, ўқув-билув фаолиятини (биринчи гуруҳ методлари) ташкил этишда оғзаки, кўргазмали ва амалий методларни қўлланилади. Бу эса ўқитувчи томонидан ўқув ахборотларини тақдим қилиш ва ўқувчилар томонидан эшитиш, кузатиш, амалий хатти-ҳаракатлар воситасида идрок этилишини таъминлайди.

Мутахассислар иккинчи гуруҳдаги методлар сирасига билиш ўйинлари, бахс-мунозара, рағбатлантириш ва бошқаларни, учинчи гуруҳга эса оғзаки, ёзма, лаборатория ишлари, яққа ва ялпи назоратни

киритганлар.

Адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, амалиётда кўплаб таълим методлари қўлланилади. Биз тадқиқотимиз давомида юқоридаги биринчи ва учинчи гуруҳларга ўхшаш, лекин улардан кенгроқ бўлган таълим методлари таснифидан фойдаландик.

Дастлабки таснифда ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг шакллари намоён бўлади. Биз таҳлил қилаётган учинчи гуруҳга мансуб методлар ушбу фаолият мазмунидан келиб чиқади.

Маълумки, педагогик жараённинг мазмуни ва шакллари ўзаро боғлиқ бўлади. Шунинг учун жараённинг моҳиятини фақатгина унинг мазмуни ва шаклини ҳисобга олган ҳолда тушуниш мумкин. Бундан келиб чиқадики, таълим методларини таърифлаш ва таркиблашда ўқитувчи-ўқувчи фаолиятининг мазмуни ва шакллари мутаносиблигига эътибор қаратиш лозим.

Таълим методлари - воқеликни амалий ва назарий эгаллаш, ўзлаштириш, ўрганиш, билиш учун йўл-йўриқлар, усуллар мажмуаси, педагогик билимларни яратиш ва асослаш усули [3].

Таълим методларининг моҳияти тўғрисида бир нечта қарашлар мавжуд. Методларни таснифлашда турлича ёндашувларнинг мавжудлигига ишонч ҳосил қилдик.

Таълим методлари тизимида оғзаки машқларнинг ўрнини аниқлар эканмиз, иккита таснифга асосландик:

-билим манбаларига кўра қўлланиладиган методлар: оғзаки, кўргазмали, амалий методлар;

-фаолият характерига кўра қўлланиладиган методлар: иллюстрацияли тушунтириш, репродуктив, эвристик, муаммоли ифодалаш, тадқиқотчилик усулларида фойдаланган ҳолда ўқувчиларга тақдим этиш.

Таҳлил ва натижалар. Тадқиқотимиз натижалари бошланғич синф дарсларини ўқитиш жараёнида оғзаки машқлардан фойдаланиш самарали эканлигини кўрсатди.

Бошланғич синф дарсларини ўқитиш жараёнида оғзаки методдан кенгроқ фойдаланилишини ҳисобга олиб репродуктив, эвристик ва тадқиқотчилик методларининг қўлланилишига батафсилроқ тўхталиб ўтамиз. Репродуктив таълим [ре.. + лот. productio - ишлаб чиқариш, ҳосил қилиш] - репродуктив ўзлаштириш даражасида бир турдаги масала ёки машқлар (саволлар)ни намунага (тайёр ечиб кўрсатилган) қараб еча олишга мўлжалланган ўқув материалига айтилади [3].

Репродуктив метод намунага қараб ўқув материални ўзлаштириш методидир. Ҳар қандай материални баён қилишда ёки бу материални тезроқ тушуниш учун (дарсликларда берилди) тайёр ечиб кўрсатилган

методик нуқтаи назардан қулай машқлар берилиши ҳозир одатга айланган. Бундай машқлар ўрганилгандан сўнг бошқа намунага ўхшамаган лекин намунага қараб ечилиши мумкин бўлган машқлар тушунилади. Машқлар (саволлар) намунадаги яъни репродуктив усулдаги ўзлаштиришга мўлжалланган ўқув материали бўлса, буларни намуна билан бир хил турдаги ўқув материали дейилади. Бу метод билан ҳар қандай материални ўрганиш қулай ва материални ўзлаштиришдаги дастлабки қадамлар бўлади. Лекин бу усулда олинган билим ўқувчининг эсида турмайди, яъни олинган билим мустаҳкам бўлмайди. Бу билимларни мустаҳкамлаш, чуқурлаштириш ва уни амалиёт билан боғлаш учун эса бошқа метод яъни продуктив методдан фойдаланилади. Репродуктив методда билимларни ўзлаштириш даражалари бир хил бўлади.

Эвристик методнинг моҳияти шундаки, ўқитувчи ўқувчиларни муайян далилларни таҳлили этишга жалб этиш имкониятига эга бўлади. Ўқитувчи ушбу метод ёрдамида шундай оғзаки машқларни лойиҳалаштирадики, унда машқларни қисмларга ажратиш ва ечимни излаш усулларига ишора қилади, лекин барча амалларни ўқувчининг ўзи бажаради. Бундай оғзаки машқларни бажариш орқали ўқувчи далиллар билан танишишга, тушунча ва кўникмаларни ўзлаштиришга йўналтирилади.

Берилган бўғинларга ўзаро мосини танлаб сўзлар ҳосил қилинг.

1-rasm.

Расмни диққат билан кузатинг. Қайси фасл тасвирланган? Болалар нима қиляптилар? Болаларга исм қўйиб, расм асосида оғзаки ҳикоя тузинг.

2-rasm.

Бундай машқларни ечишда ўқувчи муаммоларга дуч келади. Уларни ҳал қилиш учун ўқитувчи эвристик суҳбатлар ташкил этиши лозим.

Ушбу методнинг моҳияти яна шунда кўринадик, ўқитувчи мақсадни амалга оширишга қаратилган саволлар тизимини тузади. Ўқувчи эса саволларга жавоб бериш орқали кўзланган натижага эришади.

Тадқиқотчилик методи эса илмий билиш жараёнини таъминлаш имконини беради. Унинг ёрдамида ўқувчиларда ижодий фаолият шаклланади ҳамда ва ўқув жараёнига нисбатан янгидан-янги талаблар қўйиш заруриятини вужудга келтиради. Тадқиқотчилик методининг моҳияти таълим олиш жараёнида ҳосил бўладиган янги муаммоларни ҳал қилишда ижодий фаоллик кўрсатишдан иборат[4]. Бу муаммоларни ҳал қилиш тадқиқот босқичларини рўёбга чиқариш ва ўқув ҳаракатларини амалга оширишни назарда тутди. Бошланғич таълимда оғзаки машқларни бажариш одатда, муаммоли вазиятни келтириб чиқаради. Тадқиқот ишларини мустақил амалга ошириш ўқувчидан муайян кўникма ва малакаларга эга бўлишни талаб қилади. Шунинг учун ҳам ўқувчини бундай ишларни амалга оширишга тайёрлаб бориш керак.

Кўриниб турибдики, ўқувчиларнинг мантиқий фикрлашини ривожлантиришда оғзаки машқлар таълим методлари тизимида муҳим ўринни эгаллайди. Шунинг учун ҳам улар барча таълим методларини амалга оширишнинг муҳим шакли, дейиш мумкин.

Бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашини ривожлантиришда мақсадга йўналтирилган оғзаки машқлардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Ўқувчиларнинг мантиқий фикрлашини ривожлантиришга йўналтирилган дарсларда инновацион методлар муҳим ҳисобланади. Шунинг учун ҳам бошланғич синф ўқувчиларида мантиқий фикрлашни ривожлантиришга йўналтирилган дарсларни ташкил этишнинг самарали методларини аниқлаш талаб қилинмоқда.

Бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашини самарали ривожлантиришга йўналтирилган дарсларни ўзига хос тарзда ташкил этиш, ушбу жараёнда инновацион жараёнлардан фойдаланиш керак. Чунки ўқув машғулоти ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини ташкил қилишнинг асосий шаклидир. Улар қисман изланишга ундовчи, ўқувчи шахсига йўналтирилган бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам дарслар ўқувчиларни ривожлантириш, уларнинг фикрлаш фаолиятини самарали шакллантириш функциясини бажаради. Бундай дарсда бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашини ривожлантириш мақсади, вазифалари, усул ва методлари аниқ белгилаб қўйилади[6].

Бошланғич синф ўқувчиларини мантиқий фикрлашни ривожлантиришга бағишланган дарсларнинг мантиқий қурилиши, ўқув топшириқларини ўқувчилар томонидан самарали ечишга қулайлик яратилганлиги, топшириқларнинг кўп вариантлилиги, ўқувчиларнинг маҳсулдор фикрлаш фаолиятини ташкил этишга мўлжалланиши

ўқитувчи томонидан аниқ лойиҳалаштирилиши керак.

Таълим тизимида бундай методлардан фойдаланиш ўқувчилар психикасини ривожланишини таъминлайди. Натижада, дарсларда ўқувчиларнинг психик жараёнлари самарали ривожланади. Янги дидактик тамойилларнинг қўлланилиши дарсларнинг самарадорлигини ошириб, ўқувчилар учун қулай педагогик-психологик муҳит яратилади.

Мақсадга эришишга йўналтирилган фаолият – бу шундай фаолиятки, ўқувчи ўқув жараёни субъектига айланади. Бунинг натижасида у ўз-ўзини ривожлантиради. Ўқув фаолиятини ташкил қилиш ўқитувчининг асосий ва мураккаб методик вазифасидир. Ушбу вазифани амалга ошириш учун қуйидаги методлар қўлланилади:

- муаммоли ўқитиш;
- ўқувчилар олдида вазифалар қўйиш;
- гуруҳли ва ялпи ўқитиш;
- натижаларни баҳолаш методи кабилар.

Ўқув фаолияти ўқув вазифаси, ўқув ҳаракати, ўз-ўзини баҳолаш ва назорат қилиш ҳаракати компонентлардан ташкил топади.

Ўқув вазифаси – ўқувчининг янги мавзунини ўзлаштиришга қаратилган фаолияти. Ўқув вазифаси ўқувчилар олдида муаммоли вазият шаклида қўйилади. Бу эса бир томондан, янги тушунчаларни мақсадга йўналтирилган ҳолда ўрганишни ташкил этиш, бошқа томондан эса ўқувчини фаоллаштириш ҳамда ўқув ҳаракатини амалга оширишни англашига эришишдан иборат.

Ўқув ҳаракати деганда, ўқувчиларнинг атроф олами билиш, билим ва тушунчаларни ўзлаштиришга йўналтирилган ўқув фаолияти тушунилади.

Ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолаш ўқув ҳаракатининг учинчи энг муҳим компоненти бўлиб, бунда ўқувчи ўз ҳаракатларининг натижасини ўзи баҳолайди ва ўзининг ривожланиш даражасини англаб етади.

Бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларда мантиқий фикрлашни ривожлантириш муаммосини самарали ечиш учун бир қатор вазифаларни ҳал этиш лозим:

Фаолиятни ўрганиш – тўғри мақсад қўя олиш, унга эришиш йўлидаги ҳаракат натижаларини баҳолаш ва шу асосда ўз фаолиятини тўғри ташкил қила олиш.

Шахсий сифатларни вужудга келиши – билим, тушунча ва маълумотларни ўзлаштириш асосида ижобий сифатларни таркиб топтириш.

Ўқув дастурлари мазмунига атроф-муҳит, объектив борлиқни ўрганиш имконини берадиган мавзуларни киритиш.

Фаолиятли ёндашувнинг моҳияти шундан иборатки, бунда янги тушунчалар ва улар орасидаги муносабатлар тайёр ҳолда берилмайди.

Ўқувчилар мустақил изланиш жараёнида ушбу муносабатларни ўзлари кашф этишади. Ўқитувчи ўқувчиларни бу фаолиятга йўналтиради ва тугалланишида қабул қилинган хатти-ҳаракатлар алгоритмини аниқ шакллантириб беради ва яқун ясайди.

Шу тариқа ўқувчиларда мантиқий фикрлаш фаолияти шакллантирилади, фанларга оид тушунчалар улар учун шахсий аҳамият касб этиб ўқув предметининг қизиқарлилик даражаси ортади.

Ўқитишнинг маҳсулдор моделларини педагогик жараёнга татбиқ этиш бошланғич синф дарсларида оғзаки машқлардан фойдаланиш зарурияти кучайди. Ўқитиш технологияларини таҳлил этиш натижалари шунини кўрсатдики, бошланғич синф ўқувчиларида мантиқий фикрлашни ривожлантиришда оғзаки машқлар тизимидан самарали фойдаланишда мавжуд ёндашувлар билан бир қаторда инновацион технологияларни ҳам татбиқ этиш талаб қилинмоқда. Бу технология ягона ёндошув ҳамда ташқи ва ички омилларни фаоллаштиришга йўналтириш асосида ўқувчиларда мантиқий фикрлашни ривожлантиришни таъминловчи ўқув предмети мазмунини ўзлаштиришга имкон яратади.

Оғзаки машқлар ёрдамида ўқувчиларнинг психик жараёнлари ривожланади. Бу қуйидагилар билан изоҳланади:

- нутқнинг раволиги;
- оғзаки ҳисоблаш кўникмаларини жадал шаклланиши;
- мулоқот маданиятининг шаклланиши;
- билимларни ўзлаштиришга нисбатан эмоционал-қадриятли муносабат тажрибасининг таркиб топиши;
- мантиқий фикрлаш амалларини бажариш кўникмасининг ҳосил бўлиши;
- ижодий фаолликнинг таркиб топиши.

Оғзаки машқлар ўзида функционал-динамик топшириқларни мужассамлаштиргани учун ўқувчиларда диққатни ривожлантириш билан боғлиқ бўлган диққатни тўғри тақсимлаш ва унинг барқарорлигини таъминлаш имконини беради.

7 - 10 ёшли болаларда диққат суст ривожланган бўлади. Биринчи синф ўқувчилари бир пайтнинг ўзида иккита ҳаракатни амалга оширишга қийналади. Агар улар биттасини бажарса, демак иккинчисини эътибордан четда қолдиради. Улар нимани ёзаётган бўлса унинг мазмунинга эътибор қаратиб, шу пайтнинг ўзида ўқитувчинини тинглашлари мумкин. Аммо бир пайтда бажарилиши лозим бўлган мураккаб хатти-ҳаракатларни бажара олмайдилар.

Оғзаки машқлар бир неча функцияларни бирданига бажарилишини тақозо этмайди, бу эса ўқув жараёнида босимнинг сезиларли даражада пасайишига кўмаклашади, шу билан бир қаторда ўқувчиларнинг ақлий

фаолиятини фаоллаштиради. Натижада ўқувчиларнинг эътибори, хатти-ҳаракати битта объектда жамланиб уни батафсил ўрганади, фарқли жихатларини ўзаро таққослайди, ўхшашликни ва фарқларни пайқайди, муҳим белгиларини аниқлайди ва битта умумий тушунчанинг муҳим белгиларини бирлаштиради.

Бу ёшда диққатнинг барқарорлиги катта бўлмайди, мана шунинг учун ҳам ўқув ҳаракатларининг турли-туманлигини таъминлаш муҳим. Бир типдаги фаолият ўқувчиларни тезда чарчатиб қўяди ва уларнинг зерикишига сабаб бўлади.

Оғзаки машқлар тизимида кирувчи топшириқлар мазмун жихатдан турли-туман, мантиқан ўзаро боғлиқ бўлиши лозим. Бундай машқлар сирасига математикадан рақамлаш, оғзаки ҳисоблашлар, сонлар ва катталиклар устида амаллар бажариш, алгебраик ва геометрик характердаги топшириқлар киради. Бундай ишлар ўқувчилар диққатини бир фаолиятдан иккинчисига кўчиришга имконият яратади, шу билан ўқув жараёнининг динамик характерга эга бўлишини таъминлайди [9].

Оғзаки машқлар таълим жараёнини жадаллаштириб нутқни ривожлантиришга хизмат қилади. Бу ўз навбатида ўқувчиларнинг ақлий ривожланишига таъсир кўрсатади. Чунки оғзаки машқлар тўла ёзма расмийлаштиришни талаб этмайди. Бу эса тилга кўпроқ эътибор қаратишга имкон яратганлиги учун ўқувчилар шахсини ривожлантириш воситаси бўлади ва унга шарт-шароит яратади. Охир оқибатда ўқувчиларнинг мантиқий фикрлаш услуби шаклланади. Юқорида айтилганларни муайян мисоллар ёрдамида асослашга ҳаракат қиламиз. Учинчи синф ўқувчиларидан қуйидаги тўртта масалани ечиш талаб этилди:

-Квадрат томонлари узунликларининг йиғиндиси 24 смга тенг. Квадрат юзаси нимага тенг?

-Автомобил 5 соатда 300 км йўлни босиб ўтди. Агар шундай тезлик билан ҳаракатланса, 420 км масофани неча соатда босиб ўтади?

-Йўловчи йўлда 2 сутка ва 6 соат бўлди. У йўлда ҳаммаси бўлиб неча соат юрган?

-Одам суткада 8 соат ухлайди. У сутканинг қанча қисмини ухлаб ўтказади?

Ўқувчиларнинг биринчи гуруҳи масала шартини босма ёзув асосида ўқишади. Масала ечимини тушунтиришлар билан ёзма расмийлаштиришади, жавобни ёзишади. Бу ишларнинг барчасини бажаришларига 15 дақиқа вақт сарфланади.

Иккинчи ҳолатда ўқувчилар масала шартини эшитиб идрок этишади. Ўқитувчи масала шартини икки марта ўқийди, кейин ўқувчилар битта жавобни ёзишади. Барчасини бажаришларига 5 дақиқа кетади. Биринчи

гуруҳ расмийлаштиришига сарфлаган ўша 10 дақиқадан иккинчи гуруҳ ҳар бир масалани таҳлил этишда фойдаланди. Бунда ўқувчилар ўз фикрларини баён қилиш, уни саводли, ўзаро боғлиқ, кетма-кет асосланган ҳолда ифодалашга ўрганишади.

Тўғри шаклланган нутқ аниқ тафаккур юритиш мавжудлигидан далолат беради. Мазкур нутқни эгаллаш жумланинг аниқ мазмунини, мантиқий боғлиқлигини тушиниб етишга кўмаклашади. Бу эса мантиқий факрлаш фаолиятининг тўғри шаклланганлигидан далолат беради.

Оғзаки машқлар дарсларни ўқитиш жараёнига қизиқарли элементларни киритиш имконини беради. Хусусан, дидактик ўйинлардан лавҳалар киритиш орқали ўқувчиларнинг мантиқий фикрлаш фаоллигини таъминлашга эришилади. Бу ўз навбатида ўқувчиларга жўшқинлик бағишлаб, ўрганилаётган мавзунинг қизиқарлилигини таъминлайди. Натижада ўқув жараёнининг объектив борлиқ билан алоқадорлиги вужудга келади. Ўйин ҳаракатлари ўқувчиларнинг аниқликка интилишлари, билимларни мустақил эгаллашлари ҳамда тасаввурларининг кенгайишига ёрдам беради. Шу билан бир қаторда ўқувчиларни ўқув ишларини бажаришга оид кўрсатмалар билан куроллантириш лозим.

Бошланғич синфларда ўйинга асосланган ўқув фаолияти етакчи ўринни эгаллайди. Шунга кўра, дидактик ўйинлар шахсий ўқув фаолиятларини тузилиши ва ўқув ишларини шаклланишини таъминлаши лозим.

Оғзаки машқлар ёрдамида ўқувчиларни ахборотларнинг бойиши, кенгайишини олдиндан билишга ўргатиш керак. Ихтиёрий оғзаки машқ таркибида қандайдир муаммо кўйилади. Ўқувчилар муаммоларни қонуниятларини баён қилиш, ўз таклифларини айтиш, ўзаро боғланиш сабабларини топиш орқали ҳал қилишади. Дарс охирида ўқувчиларнинг якуний натижалари тингланади ва намунадагиси билан солиштирилади. Бундай ишларнинг натижалари умумлаштирилади.

Оғзаки машқлар ўқувчиларнинг фикрлаш операцияларини бажариш лаёқатлари ва ижодий қобилиятлари ривожланиши учун навбатдаги топшириқлар тизимидан ташкил топиши лозим:

-Нарса-буюмларнинг аломатларини ажратиш.

-Уларни белгиларига кўра билиб олиш.

-Предметни муҳим белгиларига кўра ажрата олиш қобилиятини шакллантиришга доир топшириқларни тақдим қилиш.

-Икки ёки ундан ортиқ предметларни таққослаш.

-Предметларни белгиларига кўра таснифлаш[9].

Бундан ташқари, оғзаки машқлар тизими ўз ичига ўқувчиларнинг мантиқий фикрлаш фаолиятини шакллантирадиган ва у ёки бу белгилари

тўғри ёки нотўғрилигини мулоҳаза қилиш йўли орқали аниқланадиган мантиқий топшириқларни қамраб олиши керак.

Бунга қуйидагиларни намуна сифатида келтириш мумкин:

-Сарварнинг бўйи Акмалникидан баланд, Мансурнинг бўйидан эса паст. Кимнинг бўйи баланд, Акмалникими ёки Мансурники?

-Кўчада иккита ота ва иккита фарзанд келмоқда. Агар кўчада келаётганлар учта бўлишса, бу қандай бўлиши мумкин?

-Менинг исмим Ёдгор. Агар менинг синглимнинг битта акаси бўлса, унинг исми ким бўлиши мумкин?

Хулоса ва таклифлар. Оғзаки машқларнинг кўп функциялилиги бошланғич синф ўқувчиларида мантиқий фикрлашини ривожлантириш имконини беради. Ўқув жараёнида оғзаки машқлардан фойдаланиш мунтазам, қатъий кетма-кетликда ва тизимли бўлиши зарур. Табиийки, бу ўринда оғзаки машқларни такомиллаштириш, уларнинг тизимлилиги, мантиқий алоқадорлиги, ўқувчиларнинг тасаввурларини кенгайтиришга хизмат қила олиши муҳим аҳамиятга эга.

АДАБИЁТЛАР:

1. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности. – М.: Педагогика, 1992. 174 с.

2. Махмутов М.И. Мактабда муаммоли таълимни ташкил қилиш. – Тошкент: 1981. -185 б.

3. Хамрақулов А. Активизация творческой деятельности учащихся в процессе решения геометрических задач в неполной средней школы. Автореф. дисс. канд. пед. наук. – М.: 1992. -16 б.

4. Янгабаева Е. Теория и практика обучения математики младших школьников Узбекистана. Дисс. в виде научн. докл. ... докт. пед. наук. – Т.: 2002. -63 б.

5. Каримова В.М. Суннатова Р. ва бошқалар. Мустақил фикрлаш. Академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари учун ўқув қўлланма.- Т.: Шарқ, 2000.- 112 б.

6. Каримова В, Нишонова З. Мустақил ижодий фикрлаш ва шахсининг ҳиссий, иродавий ва интеллектуал ҳислатлари орасидаги боғланиш // Ж. Халқ таълими, 2001. № 3-6.-Б.-64-69.

7. Адизов Б.Р. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишининг назарий асослари. Пед. фанл. докт. илм. дараж. олиш учун ёзилган дисс. –Т.: 2003. -280 б.

8. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. –М.: Просвещение, 1977. -240 с.

9. Ҳамроев, Р. (2014). Бошланғич таълимни ижодий ташкил этиш истиқболлари. Вестник каракалпакского государственного университета имени Бердаха, 22(1), 53-58.

10. Sayfiddinovich, R. K. (2022). The importance of using ethnopedagogy in primary school students. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 2(4), 92-97.